

УКРАЇНСЬКЕ ПИТАННЯ В ПОЛІТИЦІ НАМІСНИКА ГАЛИЧИНИ А. ПОТОЦЬКОГО (1903-1908)

Розглянуто українсько-польські відносини на початку ХХ ст. в Галичині. Зосереджено увагу на діяльності намісника Галичини Анджея Потоцького (1903-1908). Встановлено, що намісник не зміг добитися компромісу між поляками та українцями. Загострення протиріч між двома головними етносами Галичини обумовило замах на намісника.

Ключові слова: Галичина, намісник, українське питання.

Рассмотрено украинско-польские отношения в начале ХХ в. в Галиции. Обращено внимание на деятельность наместника Галиции Анджея Потоцкого (1903-1908). Отмечено, что наместник не сумел добиться компромисса между поляками и украинцами. Обострение противоречий между двумя главными этносами Галиции обусловило покушение на наместника.

Ключевые слова: Галиция, наместник, украинский вопрос.

The article focuses on Ukrainian and Polish relations at the beginning of the ХХ с. in Galicia. The activity of Andzhej Pototskij, the governor-general of Galicia, is highlighted. The author states that the governor-general could not reach compromise between Ukrainian and Polish people. The aggravation of the contradictions between two main Galician ethnic groups caused the attempt on governor-general's life.

Key words: Galicia, governor-general, Ukrainian issue.

Весна народів (1848) активізувала прагнення двох конкуруючих етносів Галичини – українців і поляків набути широких політичних прав. Ця конкуренція до певної міри відсувала на другий план існуючі протиріччя з центральною владою у Відні. Істотну роль в історії Галичини початку ХХ ст. відігравали шкільні та релігійні справи у провінції, дискусії щодо заснування у Львові українського університету, боротьба за реформу виборчої системи до крайового галицького сейму та австрійського парламенту тощо. Українські науковці: О. Аркуша [1-2], Я. Дашкевич [3], М. Демкович-Добрянський [4], Л. Зашкільняк [5-6], М. Кугутяк [7], К. Левицький [8], І. Лисяк-Рудницький [9-10], Ю. Михальський [11], М. Мудрий [12-13], Ю. Плекан [14], Є. Сінкевич [15-16], Ф. Сисин [17], І. Франко [18-19], І. Чорновол [20] та польські: М. Бобжинський [21], Г. Верещицький [22], Л. Васілевський, Г. Дильонгова [23], Е. Коко [24], Я. Мокляк [25] у своїх дослідженнях вагоме місце приділили діяльності намісників Галичини. Відомо, що

в 1849 р. у Галичині було утворено намісництво на чолі з намісником, якого призначав імператор і який представляв його в крайовому сеймі. В свою чергу сейм, створений в 1861 р., обирався за куріальною системою і формально проіснував до 1918 р. Фактично його остання сесія відбулася напередодні Першої світової війни в 1914 р. Намісник безпосередньо керував проведенням виборів і видавав обраним депутатам посвідчення про обрання. Тому небезпідставно більшість дослідників визнала, що вплив намісника на результат виборів до загальнодержавного австрійського парламенту і до крайового галицького сейму був у певні періоди і в деяких частинах краю вирішальним. Можемо погодитися із твердженням: «Символом влади в Галичині був намісник. Ставлення до нього можна вважати досить показовим індикатором суспільно-політичних, зокрема, національних відносин у провінції. Посада намісника була покликана узгоджувати численні суперечності галицького суспільства, яке в розглядуваний період

перебувало в постійному протиборстві між не узаконеним новим і морально вмираючим старим, тому вона вимагала чималої сили, енергії та навіть громадянської сміливості. Намісник помітно впливав на ритм політичного життя Галичини. Ставлення суспільства до нього нерідко поєднувало страх із повагою, обурення і протест із вірою в законність і справедливість» [12, с. 91].

В даній статті нами розглянуто виключно ситуацію в Галичині, коли її намісником був Анджей Потоцький. Очевидно долею і самим ходом українсько-польського протистояння судилося, що граф став жертвою взаємної недовіри, надмірних амбіцій і підозр.

На зламі XIX – XX століть, коли Галичина переживала нелегкий період *«трансформації понять і громадського устрою»*. У польському середовищі відбувалися серйозні внутрішні метаморфози, що обумовлювали різновекторні політичні підходи до ситуації. *«Перестали ми бути народом! Пропали!»* – з розпачем зазначав один із дослідників під час публічного виступу. Його песимізм поділяв ще один із непримиренних критиків краківської історичної школи, мовлячи наступне: *«Традиція домашнього виховання зникла остаточно. Зникли також родинні оповідання, спогади. З такої атмосфери вийшли пізніше краківські «історики», історіософи, критики, професори, публіцисти, врешті ...пізніші «керівники нації». Нічого дивного, що не можемо розуміти ані Німцевіча, ані Лелевеля, ані Поля, ані нікого зі справжніх польських письменників. До віри в німецький розум, у німецьку філософію, в німецьку методологію, призвела зарозумілість. Польський галичанин настільки себе поцінював, на скільки онімечувався. Звідти взялася та зарозумілість, з якою у своїх виданнях зверталися до народу Шуйський, Смолька, Бобжинський, Тарновський і їм подібні»* [26, с. 134].

Станьчики (краківські консерватори) оцінювали дії намісників за їх ставленням до ідеї реформи адміністративної системи. В умовах зміцнення демократичних рухів вони прагнули – через впровадження принципів виборності в галицьку адміністрацію – подолати кризу політичної довіри, розширити власну соціальну базу, відкрити друге дихання галицької автономії. Станьчики

також вдалися до переосмислення взаємин між польською владою в Галичині та центральним австрійським урядом, відводячи при цьому намісникові роль реалізатора нової концепції. Вони закидали Відню не бажання брати дієву участь у розв'язанні нагальних проблем провінції та домагалися, аби уряд був співтворцем *«добробуту та культури»* в Галичині [27].

На відмінну від краківських консерваторів, подоляки відстоювали концепцію намісника – пасивного чинника, який би підпорядковувався інтересам східно-галицької шляхти. Здобуті до 1870-х років автономічні свободи, на їхню думку, були достатніми для збереження шляхтою соціально-економічної (щодо селянства) і національної (щодо українців) переваги. Отримані міцні позиції в сеймовому і парламентському представництвах, польські діячі зі Східної Галичини вперто відстоювали status quo, наголошуючи, що наміснику нічого не залишається, як цілковито усуватися від здійснення будь-якого впливу в політичних питаннях на делегацію у Відні, так і на сеймову репрезентацію [12, с. 97].

У перше десятиліття XX століття ситуація на сході Галичини, зокрема у Львівському університеті, стала загрозливою: в лекційних залах, озброєні палицями, українські та польські студенти вели справжні бої, були організовані масові демонстрації [28]. Напруженою склалася ситуація і в середовищі інших суспільних верств [29, с. 184]. Коли досліджуєш суспільно-політичну ситуацію в Галичині в період правління А. Потоцького, то постає картина важкої повсякденної праці намісника і та непримиренна боротьба, яка точилася навколо *«українського питання»*. В досліджуваній період польсько-українські взаємини в Галичині набули особливої гостроти та протистояння і пов'язані з тим, що українці активно включились в громадсько-політичне життя краю використовуючи всі можливості та права надані їм австрійською конституцією 1867 р. [30, с. 50].

Неординарною особистістю в гроні намісників Галичини був Анджей Потоцький. Народився він в 1861 р. у родині Адама Потоцького, що згодом став одним із фундаторів краківського консервативного руху – *«станьчиків»* (1869). Граф Анджей

закінчив юридичні студії, а кар'єру розпочав у австрійській амбасаді в Стамбулі. Як політик формувався в якості посла до крайового галицького сейму й австрійського парламенту та «крайового маршалка» (1901-1903). Він був власником великих земельних маєтків на теренах Галичини, Поділля та за Збручем [4, с. 7]. Анджей Потоцький сподівався, що посідаючи в 1903 р. посаду намісника, вдасться розв'язати найскладніші суспільні та міжнаціональні протиріччя. Адже він представляв краківських консерваторів, які прагнули відшукати шляхи для замирення між поляками та українцями. В свою чергу подільська шляхта звернула увагу на графа, бо він був відомий, як прихильник твердої руки в Галичині [31]. Земельні магнати «сподівалися, що він придушить соціальний селянський рух у Галичині» [32, с. 188]. Характерною особливістю при відкритті нової сесії крайового галицького сейму було те, що А. Потоцький першим серед намісників промовив також і українською мовою. Вступні промови, що лунали при відкритті нової сесії сейму були виразом бажання двох сторін до замирення і співпраці після бурхливого 1902-го року.

Однак, сподівання на примирення не виправдалися. Нове загострення було спровоковане суперечкою навколо відкриття української гімназії в Станіславі (Івано-Франківську). Намагання українців реалізувати право на культурний розвиток підтримав навіть цісар. Прихильно поставилися до цього питання маршалок сейму Станіслав Бадені, а також намісник. Однак, сейм провалив подання стосовно відкриття української гімназії. Намісник всупереч сподіванням краківських консерваторів нічого не зробив аби допомогти українцям позитивно вирішити питання [33, с. 382]. «Політика Потоцького в стосунку до українців – однобічними авторитарними рішеннями шефа галицької адміністрації довести до залагодження українсько-польського конфлікту – могла б виправдатися лише за одної умови: якщо Потоцький зумів би оздоровити галицьку бюрократію і приневолити її шанувати закони. Але реформувати галицьку систему правління можна було або за підтримкою центрального уряду, або у співпраці з

польськими та українськими демократичними елементами. В такому випадку намісник мусів би піти проти тієї верстви, яка винесла його на чоло галицького правління. Та Потоцький не був здібний на таку революцію. Тому галицька система далі йшла втертими шляхами повної беззаконності. Вона давала вільне поле всім, хто хотів знобити українське населення та придушувати його національне відродження. Ця система розрослась до такої сили, що в ній намісник перетворювався зі суверена в ширму, яка прикривала її серпанком конституційної монархії» [4, с. 12].

Розв'язання питання зміни виборчого законодавства для Галицького сейму було на початку ХХ ст. в Галичині основною проблемою, над якою точились словесні баталії серед польсько-українського політичного проводу як в стінах крайового сейму чи австрійського парламенту, так і на сторінках громадсько-політичних часописів обох таборів, громадських зібраннях, конференціях, з'їздах та вічах. Український провід поставив перед австро-угорським урядом українську справу та проблему польсько-українських взаємин, не як домашнє галицьке питання, а як одну з найважливіших державних проблем [11, с. 128-129].

«У 1907 р. на підставі нового закону в Австрії були проведені вибори до парламенту. ...В період виборів міжнаціональні суперечності в краї досягли небезпечної межі» [11, с. 126, 128]. Навіть у цих складних умовах українофіли у порівнянні з русофілами отримали кращі позиції в парламенті. «Віденський уряд зреагував на українську перемогу. Він, перший раз, устами президента ради міністрів, барона Бека, признав, що в австрійській монархії існує **українське питання** (виділено нами – А.К.), якого центральний уряд досі не знав, але хоче зацікавитися ним» [33, с. 458-459]. Разом із тим, після виборів 1907 р. галицькі суди були завалені скаргами про зловживання виборчих органів. Але суди пів року не реагували на них [34]. «У Галичині все складалося на те, що правління графа Потоцького було виповнене безупинною боротьбою проти українців, хоча він бажав польсько-українського примирення. В тому

числі галицька жандармерія досягнула рекорд у стрілянні українських селян за їх участь у політичному житті» [4, с. 15].

За зростаючого антагонізму між Австрією та Росією дві польські політичні лінії, австрофільська і русофільська, призвели до глибокого розладу в польському суспільстві [4, с. 20]. «Політичні актори етнічної більшості активно артикулювали тезу, що поляки дотримуються умов договору з Росією, який уклав у 1907 р. прем'єр-міністр П. Століпін із депутатами-поляками III Державної Думи. Згодом його розширили, закріпили і узгодили з польськими політичними фігурами Австро-Угорщини та Німеччини на Слов'янському конгресі 1908 р. в Празі. В той час, коли в Галичині між українцями і поляками йшла боротьба за сеймову виборчу реформу, в Державній Думі лунали промови російських депутатів на захист інтересів поляків. У них промовці закликали уряд дотримуватися польсько-російських угод, не зазіхати на Польську землю, дати полякам свободу, а натомість збирати в кордонах своєї імперії всі «руські» землі. Артикуляторами цих ідей стали й пресові видання польської ендеції, зокрема «*Slowo Polskie*». На своїх шпальтах часопис закликав етнофорів-поляків не йти на поступки українцям у Галичині, оскільки за це росіяни «помстяться полякам у Росії». На це львівське «Діло» стверджувало, що «нахабство москвофілів у Галичині – відгомін нахабства вшехпольсько-подоляцького» [35]. Тогочасна польська політична еліта фактично

знехтувала заповідями прихильника польсько-українського порозуміння, одного із творців «Теки станьчика» Ю. Шуйського, який зазначав, що, якщо поляки хочуть жити з українцями в злагоді, вони повинні усвідомити, що Галичина є спільним краєм для обох народів. Свого часу він наполягав, що невирішеність української проблеми шкодила політичним інтересам поляків [36, с. 5].

Вибори до Галицького сейму 1908 р. проходили за старою двохступеневою і куріальною системою. Під час виборчої компанії польська адміністрація шляхом фальшування голосів намагалася отримати бажану перемогу. Протест українців проти цієї затії закінчився смертю селянина Марка Каганця з села Коропець. У відплату за це Мирослав Січинський убив достатньо лояльного до українців намісника Галичини графа Анджея Потоцького (1908). Заметушилися, перш за все, віденські міністри, які до того вірили запевненням польської шляхти, що в Галичині все в порядку. Смерть цісарського намісника примусила їх глибше призадуматися над становищем у провінції та над кандидатурою наступного намісника [37]. Фатальні постріли у Львові переконливо показали, що ситуація в Галичині надто тривожна і, що нею не можна легковажити. Очевидно, ця обставина зумовила підбір наступної кандидатури намісника. Ним став авторитетний і знаний історик та політик, ліберал, перший у гроні намісників за походженням не шляхтич – Міхал Бобжинський.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Аркуша О. Краківський консерватизм та українське питання в Галичині на зламі XIX ст. / О. Аркуша // Молода нація. – 1997. – Вип. 6. – С. 143-157.
2. Аркуша О. Міхал Бобжинський та українське питання в Галичині / О. Аркуша // Вісник Львівського університету. – Серія історична. – Львів, 2000. – Вип. 35-36. – С. 168-206.
3. Дашкевич Я. Р. Східна Галичина: етнічні відносини, національні міфи та менталітети / Я. Дашкевич // Україна в минулому. – Київ-Львів, 1994. – Вип. 6. – С. 78-93.
4. Демкович-Добрянський М. Потоцький і Бобжинський. Цісарські намісники Галичини. 1903-1913 // М. Демкович-Добрянський. – Рим : Український католицький університет св. Климента Папи, 1987. – Т. 59. – 132 с.
5. Зашкільняк Л. О. Польська історія та історіографія кінця XIX – початку XX ст. в оцінці галицьких українських істориків / Л. Зашкільняк // Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX w. / pod red. J. Maternickiego, L. Zaszkiłniaka. – Rzeszów : Wyd. URz., 2005. – Т. 3. – S. 231-244.
6. Зашкільняк Л. Історія Польщі / Л. Зашкільняк, М. Крикун. – Львів : ЛНУ ім. І. Я. Франка, 2002. – 752 с.
7. Кугутяк М. В. Галичина: сторінки історії. Нарис суспільно-політичного руху (XIX ст. – 1939 р.) / М. Кугутяк. – Івано-Франківськ : Плай, 1993. – 199 с.
8. Левицький К. Д-р Михайло Бобжинський в українській політиці / К. Левицький // Діло. – 1935. – Ч. 187. – 17 липня.
9. Лисяк-Рудницький І. Польсько-українські стосунки: тягар історії // Лисяк-Рудницький І. Історичні есе / Центр досліджень історії ім. Петра Яцека Канадського інституту українських студій Альбертського університету. Західна історіографія України: В 2 т. – Вип. 1. – К. : Основа, 1994. – Т. 1. – С. 83-110.
10. Лисяк-Рудницький І. Українці в Галичині під австрійським пануванням // Лисяк-Рудницький І. Історичні есе / Центр досліджень історії ім. Петра Яцека Канадського інституту українських студій Альбертського університету. Західна історіографія України: В 2 т. – Вип. 1. – К. : Основа, 1994. – Т. 1. – С. 411-450.

11. Михальський Ю. Польські демократи та українське питання в Галичині / Ю. Михальський // Вісник Львівського університету. – Львів : ЛДУ ім. Івана Франка, 1998. – Вип. 33. – Серія історична. – С. 122-131.
12. Мудрий М. Галицькі намісники в системі українсько-польських взаємин (1849-1914) / М. Мудрий // Вісник Львівського університету. – Львів : ЛДУ ім. Івана Франка, 1998. – Вип. 33. – Серія історична. – С. 91-101.
13. Мудрий М. Українсько-польські відносини в Галичині у 1867-1890 роках: політичний аспект : автореф. дис. ... канд. іст. наук / М. Мудрий. – Львів : ЛДУ ім. І. Франка, 1997. – 18 с.
14. Плекан Ю. В. Польсько-українське протистояння в боротьбі за реформування виборчого законодавства до Австрійського парламенту та Галицького сейму (кінець XIX – початок XX ст.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук / Ю. Плекан. – Чернівці : ЧНУ, 2004. – 18 с.
15. Сінкевич Є. Г. Міхал Бобжинський: життєвий шлях та наукова діяльність (1849-1935) / Є. Сінкевич // Сумська старовина: Наук. журн. з історії та культури України. – Суми : СДУ, 2006. – № 20. – С. 90-95.
16. Сінкевич Є. Г. Міхал Бобжинський: суспільно-політична діяльність / Є. Сінкевич // Історичний архів. Наукові студії: Зб. наук. праць. – Миколаїв : ЧДУ ім. Петра Могили, 2010. – Вип. 5. – С. 60-63.
17. Сисин Ф. З історії польсько-українських стереотипів / Ф. Сисин // Польсько-українські студії : матеріали міжнародної наук. конф., Кам'янець-Подільський, 29-31 травня 1992 р. : Україна-Польща: історична спадщина і суспільна свідомість. – К. : Либідь, 1993. – Т. 1. – С. 18-23.
18. Франко І. Я. Пан Бобжинський як поступовець // Франко І. Історичні праці (1883-1890): Збір. тв. у 50 т. – Кн. 2. – К. : Наук. думка, 1985. – Т. 46. – С. 550-562.
19. Франко І. Я. Поляки і русини // Франко І. Історичні праці (1883-1890): Збір. тв. у 50 т. – Кн. 2. – К. : Наук. думка, 1985. – Т. 46. – С. 317-330.
20. Чорновол І. П. Польсько-українська угода 1890-1894 рр.: генеза, перебіг подій, наслідки: Дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Інститут українознавства ім. Івана Крип'якевича НАН України. – Львів, 1995. – 203 с.
21. Bobrzyński M. Z moich pamiętników / Bobrzyński M.; wstęp i przypisy A. Galos. – Wrocław; Kraków: Wyd. Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1957. – XXXII, 404 s.
22. Wereszycki H. Historia polityczna Polski 1864-1918 / H. Wereszycki. – Wrocław-Kraków-Gdańsk-Lódź: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1990. – 310 s.
23. Дильонгова Г. Історія Польщі. 1795-1990 / Г. Дильонгова; пер. з польської М. Кірсенка. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. – 235 с.
24. Коко Е. Польсько-українські відносини в суспільно-культурній галузі в XIX – XX ст. (до 1914 р.) / Е. Коко; пер. з польської // Українсько-польські відносини в Галичині у XX ст.: Матеріали міжнародної наук.-практ. конф. (21-22 листопада 1996 р.). – Івано-Франківськ : Плай, 1997. – С. 8-13.
25. Moklak J. Ukrainische tradycje parlamentarne XIX – XX wiek / J. Moklak. – Kraków, 2009. – 259 s.
26. Buszczyński S. Sąd cudzoziemca o historycznej szkole krakowskiej / S. Buszczyński // Obrona spotwarzzonego narodu. – Wyd. 2. – Kraków: Nakładem komitetu, 1894. – Zesz. 3. – Cz. 1
27. Zwoliński Ł. Jeden ze "stańczyków" / Ł. Zwoliński // Dziś. Przegląd Społeczny. – Warszawa. – 2005. – R. 16. – Nr. 10. – Październik. – S. 137-140
28. Мудрий М. Змагання за українські університети в Галичині / М. Мудрий. – Львів-Нью-Йорк : НТШ, 1999.
29. Сінкевич Є. Г. Краківська історична школа в польській історіографії / Є. Г. Сінкевич. – Миколаїв, 2010.
30. Плекан Ю. Польсько-українські взаємини на початку XX століття у Галичині / Ю. Плекан // Питання історії України : Зб. наук. статей кафедри історії України Чернівецького нац. ун-ту ім. Юрія Федьковича. – Чернівці : «Зелена Буковина», 2006. – Том 9.
31. Ukraine's clam to Freedom. – New York, 1915. – p. 87-88
32. Wereszycki H. Historia polityczna Polski powstaniowej 1864-1918 / H. Wereszycki. – Warszawa, 1948.
33. Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848-1914 / К. Левицький. – Львів, 1926-1927.
34. Protokolle über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten des österreichischen Reichsrates: Stenograph. – Wien, 1907-1908. – XVIII. – 3680-91
35. Монолатій І. «Галицький» компроміс 1914 року: старт чи фініш українсько-польського примирення? «Січинський – Потоцький» і політичне насильство в Галичині / І. Монолатій // І. – 2010. – № 64.
36. Szujski J. Chocim i Cecora / S. Smolka. – Wyd. 2. – Warszawa: Nakł. Gebethnera i Wolffa, 1925.
37. Buszko J. Krzys polityczny 1908 roku w Galicji / J. Buszko. – Kraków: Wyd. Literackie, 1971. – 67 s.

Рецензенти: *Котляр Ю. В., д.і.н., професор, завідувач кафедри Чорноморського державного університету імені Петра Могили;*
Сінкевич Є. Г., д.і.н., професор кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики Чорноморського державного університету імені Петра Могили.